

PHƯƠNG PHÁP KHẮC PHỤC KHUYẾT TẬT NGÔN NGỮ CHO HỌC SINH TIỂU HỌC

• ThS. NGUYỄN THỊ KIM HIỀN

Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục

Trẻ khuyết tật ngôn ngữ (KTNN) là một trong năm dạng trẻ khuyết tật, hiện đang theo học đại trà ở các trường tiểu học hòa nhập trong cả nước(1). Để giúp các em có điều kiện vừa học tốt hơn các môn văn hóa, vừa kết hợp khắc phục được khuyết tật ngay trong giờ học, cần phải thực hiện một số phương pháp (PP) khắc phục đặc thù. Đó là các PP: rèn luyện cấu âm cơ bản, phát triển khả năng phát âm theo thành phần âm tiết và PP sử dụng trò chơi.

1. PP rèn luyện cấu âm cơ bản

PP rèn luyện cấu âm cơ bản là một hệ thống gồm 4 PP khác nhau: PP luyện giọng, tri giác ngữ âm, thể dục cấu âm và cấu âm âm vị. Thực hiện hệ thống PP này để rèn luyện và khắc phục khuyết tật ở các bộ phận tham gia hoạt động phát âm trong khoang yết hầu, khoang miệng và khoang mũi cho trẻ.

1.1. PP luyện giọng

Việc luyện giọng phải được bắt đầu từ luyện thở. Yêu cầu của việc luyện thở, không chỉ tập một loại nhịp thở và luyện một bộ phận của cơ quan hô hấp mà phải luyện tập tổng hợp: Tập thở bằng cơ hoành và cơ sườn. Luyện hít vào, thở ra rồi hít vào lại thở ra. Lượng khí hít vào không được quá lớn sẽ gây khó khăn cho việc điều tiết không khí lúc thở ra. Khi thở ra phải từ từ, nhẹ nhàng. Thời gian thở ra phải kéo dài dần dần (vì khi nói thời gian thở ra thường gấp từ 5 đến 8 lần thời gian hít vào).

Việc luyện giọng cần phải chú ý đến các yếu tố: Cao độ, cường độ và trường độ. Không nên cho các em luyện giọng quá cao hoặc quá thấp. Các thực nghiệm đã chứng tỏ rằng bài luyện tập giữa phụ âm vang với các nguyên âm đơn dài có tác dụng rất lớn trong nâng cao chất lượng giọng của trẻ. Để củng cố vững chắc chất lượng giọng đã đạt được, cần luyện tập chuyển tiếp, xen kẽ phối hợp giữa phụ âm vang và phụ âm kêu trên cùng một cao độ và cường độ. Lúc đầu nên luyện độ cao trung bình, sau cao dần lên hoặc theo phương pháp dần dần để mở rộng dải tần ngôn ngữ của trẻ. Đồng thời, phải chú ý

mở rộng dần trong trường ngôn ngữ: lúc đầu luyện nguyên âm, sau luyện trong âm tiết mở, sau nữa luyện trong từ, rồi đến mệnh đề và cuối cùng luyện trong lời nói.

- Không nên kéo dài quá trình luyện giọng sẽ gây căng thẳng, mệt mỏi và làm trẻ mất hứng thú. Mỗi buổi học chỉ nên cho trẻ luyện giọng từ 5 đến 10 phút.

1.2. PP luyện tri giác ngữ âm

Luyện tri giác ngữ âm là PP luyện cho trẻ nghe chuẩn các âm, tiếng, từ, câu. Xác định, đối chiếu được âm trẻ nói với âm chuẩn (của GV).

Đây là PP tối cần thiết, không thể thiếu được trong nội dung luyện tập phát âm. GV cần phát âm chính xác để giúp cho trẻ phân biệt được sự khác nhau giữa âm trẻ phát âm chưa chuẩn và âm mẫu do thầy, cô giáo phát âm chuẩn. Khi trẻ đã phát âm đúng một âm vị nào đó thì phải phân biệt âm đó với các âm vị có tiêu chí đối lập. Ví dụ: Đối chiếu phụ âm tắc với âm xát, âm môi - môi với phụ âm gốc lưỡi - ngạc... Việc luyện tri giác ngữ âm thường được tiến hành bằng hình thức vui chơi giữa thầy, cô giáo với trẻ. Các trò chơi do GV tổ chức, đòi hỏi trẻ phải nhận ra một âm nào đó hoặc một thanh điệu trong một âm tiết, một từ hay một mệnh đề...

1.3. PP thể dục cấu âm

PP thể dục cấu âm là PP thực hiện các thao tác vận động các bộ phận ở bộ máy cấu âm (ngoài) như: môi, răng, lưỡi, hàm, ngạc mềm và các cơ quan thanh, hô hấp làm cho chúng trở nên mềm mại, linh hoạt để làm cơ sở cho việc cấu tạo âm vị và âm tiết.

Trước mỗi buổi dạy nói, giáo viên cần hướng dẫn trẻ thực hiện các thao tác vận động bộ máy cấu âm.

- Các bài tập về luyện môi: Cho trẻ tập chu môi lại, nhàn môi ra và mím môi lại theo các nhịp đếm phù hợp của GV. Hay các động tác bập môi gọi gà; Chu môi thổi sáo, thổi nến, thổi bóng (bóng thật, giả, thổi bóng nổ, thổi nến không tắt)... Tương tự như vậy, có các bài tập luyện lưỡi, luyện hàm, bài tập đẩy hơi, luyện lưỡi con và ngạc...

1.4. PP cấu âm âm vị

PP cấu âm âm vị là PP dựa vào bảng phát âm âm vị chuẩn để luyện tập cho trẻ phát âm đúng những cơ chế tạo âm của hệ thống âm vị tiếng Việt, nhằm xoá bỏ những thói quen phát âm không đúng và hình thành những kĩ năng phát âm mới cho trẻ.

Trong tiếng Việt có các âm vị: nguyên âm, phụ âm và thanh điệu. Âm vị thanh điệu là âm vị siêu đoạn tính nên không cần tách ra để luyện theo các tiêu chí riêng. Trong PP này, chỉ chú ý luyện các âm vị âm đoạn tính. Khi luyện phải cần cứ vào các tiêu chí phát âm chuẩn để luyện:

- Luyện phát âm nguyên âm, dựa vào 3 tiêu chí: Chiều hướng của lưỡi, độ mở của miệng và hình dáng của môi.

- Luyện phát âm phụ âm, dựa vào vị trí cấu âm và phương thức phát âm (bảng thống kê phụ âm) để luyện cho TKTNN.

Các bài luyện tập trên, không nên kéo dài, chỉ nên tiến hành khoảng 5 - 10 phút mỗi buổi, nếu lâu hơn thì sẽ khiến trẻ mệt mỏi và ít hiệu quả. Ngoài ra cần luyện tập thêm các động tác bổ trợ rèn vận động các bộ phận liên quan khác như: đầu, cổ, vai, tay, ngực, bụng...

2. PP phát triển khả năng phát âm theo thành phần âm tiết

PP này cũng bao gồm 2 PP khác nhau, nhưng cùng để khắc phục khiếm khuyết về phát âm các âm vị. Có thể nói, âm tiết tiếng Việt có bao nhiêu thành phần thì trẻ KTNN có thể nói không chuẩn bấy nhiêu.

- Trẻ nói "em chào cô" Thành "em ào ô" hay "em tào tồ"...; "con chim" thành "co chỉ";

- Trẻ nói "hoa huệ" "quả xoài" thành "ha hệ" và "cả sài";

- Trẻ nói "buổi chiều" thành "bổi chiu" hay "bủi chêu"...;

- Trẻ nói "cái tử", "cái mũ" thành "cái tụ", "cái mú";

Như vậy, với phụ âm đầu và cuối, trẻ có thể nói không chuẩn theo 3 dạng: bỏ hẳn, thay thế hay phát âm thành một âm khó xác định.

Với âm đệm, trẻ thường bỏ hẳn, vì âm đệm là bán nguyên âm. Khi phát âm bán âm thường khó ở chỗ chỉ làm 1 nửa thao tác phát âm rồi chuyển ngay sang thao tác phát âm âm liền kế sau đó, trẻ không làm được và bỏ qua.

Ở âm chính, trẻ phát âm không chuẩn cả 3 cặp nguyên âm đôi. Các em chỉ phát âm được nguyên âm đơn dài, nên biến tất cả nguyên âm đôi đó thành nguyên âm đơn dài.

Trong 6 thanh điệu, trẻ chỉ nói không chuẩn 2 thanh. Đó là thanh hỏi và thanh ngã, biến hỏi thành nặng, ngã thành sắc. Bởi 2 thanh này có điểm gãy, phải phát âm tắc ở thanh hầu, trẻ không làm được mà chỉ có thể phát âm thẳng lên hoặc thẳng xuống mà không làm được thao tác đổi hướng ở trong thanh hầu.

Từ những khiếm khuyết trên, chúng ta có 2 cách khắc phục. Một là tách âm vị và hai là lập âm tiết trung gian. PP tách âm vị dùng để khắc phục khiếm khuyết các âm đầu, âm chính và âm cuối. PP lập âm tiết trung gian, dùng để khắc phục cả âm đệm, âm chính, cuối và thanh điệu. Như vậy, âm chính, âm cuối có 2 cách khắc phục.

Quy trình sửa cho mỗi thành phần âm tiết là khác nhau. Nhiệm vụ chính của các PP này là hình thành kĩ năng phát âm đúng như những tiêu chí khu biệt trong hệ thống ngữ âm tiếng Việt về: vị trí cấu âm, phương thức tạo âm, khoang tạo âm và mức độ tham gia của dây thanh.

- Sau khi đã kiểm tra và phân tích khiếm khuyết phát âm của HS, cần lập chương trình khắc phục cho từng trẻ theo thành phần âm tiết.

2.1. PP tách âm vị

PP tách âm vị là PP mà trẻ phát âm chưa chuẩn ra khỏi âm tiết đó để luyện đọc chuẩn theo các tiêu chí cấu âm phụ âm và nguyên âm rồi sau đó ghép vào âm tiết để hướng dẫn trẻ phát âm.

- Ví dụ: trẻ đọc **Đàn bé** thành **àn ê**, ta lập quy trình luyện như sau:

+ Xác định âm vị chưa chuẩn: Trẻ bỏ hẳn âm đầu /đ/ và /b/. Do vậy, tách âm /đ/ và /b/ ra khỏi 2 âm tiết: **đàn & bé** để luyện ở ngoài:

+ Lập quy trình phát âm:

Cách phát âm âm đ → tắc
 ↓
 đầu lưỡi - ngạc cứng
 ↓
 hữu thanh

+ Luyện đọc: Nâng đầu lưỡi lên áp sát vào ngạc cứng rồi đẩy hơi mạnh, phát âm /đ/. Yêu cầu trẻ đọc (làm) nhiều lần cho mềm và linh hoạt các thao tác đặt lưỡi và đẩy hơi phát âm, sau đó đọc cả âm tiết.

- Tương tự như vậy sẽ luyện được âm /b/ hay một âm cuối nào mà trẻ chưa phát âm được.

2.2. PP lập âm tiết trung gian

PP lập âm tiết trung gian là PP lập một âm tiết khác làm trung gian hay cầu nối giữa âm tiết trẻ đã phát âm được với âm tiết trẻ chưa phát âm được, bằng những âm vị mà trẻ đã phát âm được trong âm tiết, theo quá trình mềm hóa dần âm tiết.

Như trên đã biết, trẻ nói "hoa huệ" thành "ha hệ". Thực hiện cách khắc phục như sau:

- Lập quy trình luyện hay khắc phục:

1) Xác định âm vị: Trẻ bỏ toàn bộ âm đệm o.

2) Lập âm tiết trung gian (quy trình phát âm):

hoa = (1) hu + (2) a ;

huệ = (1) hu + (2) ệ ;

3) Luyện đọc: - Đọc rõ ràng, tách bạch từng âm tiết trung gian: (1) hu; (2) a và (1) hu; (2) ệ.

- Đọc tách bạch nhưng kéo dài (1) hu...; (2) a... và (1) hu...; (2) ệ...

- Đọc kéo dài nhưng nối liền (1) (2).

- Đọc rút ngắn.

- Tương tự như trên, khắc phục phát âm âm chính là nguyên âm đôi, âm cuối là phụ âm và thanh điệu.

- Về thanh điệu: Trẻ có thể nói *cái tử* thành *cái tụ*; *cái mũ* thành *cái mú*.

- Lập quy trình khắc phục:

1) Xác định âm vị (mà trẻ phát âm chưa chuẩn): Trẻ thay thanh hỏi bằng thanh nặng và thanh ngã bằng thanh sắc trong âm tiết tử & mũ, nên nói thành: tụ & mú.

2) Lập âm tiết trung gian: (1) tù + (2) ú = tù (1); mũ + (2) ú = mũ.

3) Luyện đọc (4 bước): - Đọc rõ, tách bạch (1) (2);

- Đọc tách bạch, kéo dài từng âm tiết;

- Đọc kéo dài, nối liền 2 âm tiết;

- Đọc rút ngắn.

3. Phương pháp sử dụng trò chơi

PP sử dụng trò chơi là PP sáng tạo các trò chơi dân gian hay hiện đại cho các lớp cùng chơi trong và ngoài giờ học, nhằm mục đích vừa rèn luyện vận động các bộ cấu âm cho TKTNN, vừa cùng HS bình thường khắc sâu kiến thức mới học, đồng thời cũng làm giảm bớt căng thẳng trong giờ học.

Khi sáng tạo trò chơi phải chú ý đến các động tác vận động các bộ phận cấu âm. Có thể dựa vào các động tác ở PP rèn luyện cấu âm cơ bản và phát triển khả năng phát âm. Tuy nhiên, các yêu cầu về nội dung, ý nghĩa, thời gian và luật chơi vẫn phải đảm bảo đầy đủ.

Một số gợi ý về các trò chơi:

- Các trò chơi dân gian: Chơi âm..., u...; mèo đuổi chuột; bịt mắt bắt dê..., nhằm luyện thở sâu, luyện tri giác nhanh và kết hợp luyện vận động chân tay...

- Các trò chơi bắt chước tiếng kêu của các phương tiện giao thông, tiếng kêu của các con vật, nhằm luyện cấu âm, luyện thở, luyện thanh

quản và luyện tri giác ngữ âm: Đố bạn bắt chước đúng tiếng kêu của máy bay, ô tô, tàu hỏa... đang hoạt động ở các điểm: sân bay, trên đường, sân ga...? Hay, tiếng kêu của chú chó, gà, dê, bò, bê, trâu, nghe... trong các tình huống...?

- Các trò chơi về ca nhạc: em tập làm ca sĩ, khúc nhạc đồng quê... Nhằm luyện giọng, luyện thở, luyện thanh, luyện môi... Tập phát âm các nguyên âm, phụ âm nhưng theo giai điệu của các bài hát mà nhiều HS biết... Ví dụ: i i i i... u u u u... ò ó o... à á a à....

- Các trò chơi mở rộng vốn từ: Tìm nhanh các từ trong và ngoài bài vừa học:...

- Các trò chơi khắc sâu kiến thức Tiếng Việt, Tự nhiên - xã hội...: đóng vai các nhân vật đối thoại trong bài, đóng vai các con vật, đồ vật, cây cối, các hiện tượng thời tiết... để nhắc lại bài hoặc xử lí các tình huống bài vừa học.

Theo chiều hướng này, chúng ta sẽ có rất nhiều các trò chơi trong và ngoài giờ học cho HS vừa khắc sâu kiến thức mới học, vừa tiến hành thực hiện khắc phục KTNN.

4. Kết luận

Căn cứ vào những biểu hiện, đặc điểm và tính chất KTNN ở trẻ, lựa chọn các PP khắc phục trên để giúp HS KTNN, khắc phục khuyết tật trong học tập ngôn ngữ và các môn khác ở trường tiểu học một cách hiệu quả. Với những PP này, chúng ta có thể tổ chức rèn luyện và khắc phục KTNN cho trẻ trong và ngoài giờ học, ở các phòng phục hồi chức năng của trường hay các trung tâm hỗ trợ và phát triển giáo dục trẻ khuyết tật ở địa phương.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trung tâm Giáo dục trẻ khuyết tật, *Giáo dục hòa nhập cho trẻ khuyết tật ở Việt Nam*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1995.
2. Viện Khoa học giáo dục Việt Nam, Trung tâm Giáo dục trẻ khuyết tật, *Nội dung phương pháp giáo dục trẻ tật ngôn ngữ*, Tài liệu tập huấn giáo viên, Hà Nội, 1993.
3. Tổ chức cứu trợ và phát triển CRS, *Sách phát âm dành cho trẻ có khó khăn về phát âm*.
4. Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục, Trung tâm giáo dục Chuyên biệt, *Giáo dục hòa nhập học sinh khuyết tật ngôn ngữ bậc tiểu học*, Tài liệu tập huấn giáo viên, 2006.

SUMMARY

The article presents some ways to correct language defects for primary school children which include 1/ method to drill pronunciation; 2/ method to develop the ability of pronouncing syllables; 3/ method to use games.